

ІДЕЇ Т. МАСАРИКА ПРО РОЗВИТОК ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Приєднання території Закарпаття до Чехословацької республіки у 1919 році поклало початок важливому етапові у розвитку краю. Роль колишнього президента Чехословаччини, Томаша Масарика, оцінюється неоднозначно, але залишається фактом, що за часи його керівництва покращився життєвий рівень населення, його культурне й економічне становище.

Будучи президентом держави, приділяв велику увагу проблемам Підкарпатської Русі, координував політику уряду Чехословацької республіки стосовно Закарпаття. У своєму дисертаційному дослідженні Панов А. В. вивчає вплив Т. Г. Масарика на еволюцію суспільно-політичних відносин на Закарпатті у міжвоєнний період. Нагорняк М. М. розкрив національно-державницьку концепцію Томаша Масарика.

Займаючись дослідженням проблеми розвитку змісту гуманітарної освіти в школах Закарпаття у чехословацький період, ми не могли оминати питання про чинники, які впливали на формування змісту освіти. Серед суб'єктивних чинників науковці виокремлюють методологічні позиції вчених, науковців, мислителів, видатних громадських і політичних постатей. Саме тому нашу увагу привернули гуманістичні погляди Т. Масарика.

Окрім того, педагогічні ідеї Томаша Масарика початку ХХ століття не були охоплені окремим дослідженням. Тому вважаємо, що дана проблема варта більш ґрунтовного вивчення.

Метою даної статті є розкриття педагогічних ідей Томаша Масарика, їх роль і значення для розбудови шкільної справи на Підкарпатській Русі початку ХХ століття.

Т. Масарик був щирим другом русинського народу. У створеній за його сприяння демократичній національній програмі розвитку Чехословаччини, в тому числі й Підкарпатської Русі, окреслено шляхи виходу із кризового становища, в якому знаходилася держава на початку ХХ століття. Основоположна ідея програми – щира праця для піднесення простого народу. У реалізації програми брав безпосередню участь: своєю невтомною працею на ниві державотворення, написанням книг, читанням лекцій, організацією театральних вистав.

«Любов Масарика ид Русинам не була лиш сентиментальна, але принципіальна, походила из його фильзофичных засад, бути у всьому справедливим и подати кожному народови однаку культуру, господарську и политичну свободу, бо за словами Масарика «великий народ не має

права уживати малого народу для своїх цілей» [2, с. 169]. Для Т. Масарика потреба в моральності, чистоті стосунків і відносин – природний стан душі.

Чехи насправді можуть пишатися своїми синами, якими були Ян Гус, Я. А. Коменський, Т. Масарик. Т. Г. Масарик вже у молоді роки виявив великий хист до вчительства, допомагаючи сільському вчителю у навчанні дітей. Пізніше, не маючи навіть диплома вчителя, викладав у школі. Село дуже любило свого молодого вчителя. Та не судилося Масарику залишитися сільським учителем.

Після здобуття звання доктора, став професором гімназії у Відні. Своєю науковою діяльністю звертає на себе увагу і стає доцентом віденського університету, а пізніше професором чеського університету в Празі, де викладав філософію. В той час студенти не мали відповідних підручників, тому Масарик уклав підручник із своїх лекцій, створив науковий словник. Велику увагу він звертав на виховання університетської молоді. Був активним дописувачем різних газет, на сторінках яких щиро ділився новинами із студетського життя, роздумами про призначення людини, про виховання молоді.

На початку своєї наукової діяльності у Празі брав участь у створенні наукового часопису «Atheneum». На сторінках журналу були опубліковані здійснені ним результати глибокого аналізу стану розвитку тогочасної чеської науки і запропоновані конструктивні шляхи оптимізації наукових досліджень.

Пізніше видає науковий журнал «Наша Доба», в якому публікує свої наукові та політичні праці. Т. Масарик часто виступав з лекціями перед громадськістю. В цих виступах лунали щирі заклики до організації громадянського життя на засадах демократизму, гуманізму.

Його праці: «Идеалы гуманности», «Чеське пытаня», «Славянськѣ студіѣ», «Наука и церков»... присвячені роздумам про важливі політичні й суспільні проблеми, конструктивному їх вирішенню. Саме в цих працях заклав свої довголітні наукові здобутки, міркування та життєвий досвід.

Т. Г. Масарика сприймали як учителя усього народу. Своім духовним розвитком, постійним удосконаленням самого себе, всестороннім розвитком своїх здібностей, талантів, щоденною працею над собою – став для народу живим прикладом, одухотвореним ідеалом людини. Саме цю ідею доносить до нас М. Брацайко: «Під словом «учитель» розуміємо людину, яка займається наочуванням та вихованням шкільної молоді. Це слово вживається однак також і в ширшому значенні. В тому ширшому значенні вчителем є той, хто не займається професійно наочуванням та вихованням шкільної молоді..., але живим словом або своїми творами поширює відомості, думки, ідеї. Вкінці вчителем є той, хто своїми вчинками, своїм життям дає примір іншим до наслідування» [1, с. 177].

Т. Масарик навчав жити розумно і вдумливо, був великим борцем за правду, справедливість. Правдолюбство – головний принцип його життя: «Правду ставив він понад усе, любив правду ради правди самої, сказав її щиро і відверто в очі...» [1, с. 12]. Будучи надзвичайно моральною, глибоковірною, скромною людиною, усім своїм життям давав він приклад для наслідування. Вважав, що дбати потрібно не лише про себе, але і про інших: хворих, бідних, покинутих. Саме тому він став засновником товариства Чехословацького Червоного Хреста. Його симпатії були на стороні простих громадян, тому дбав про їх правову свідомість, заперечував будь-який вид насильства, своїм прикладом доводив переваги здорового способу життя.

Будучи великим другом дітей, часто і з охотою зустрічався з ними для спілкування. Результатом цих зустрічей стали настанови-заповіді, які шанували і яких прагнули дотримуватися як діти, так і дорослі. Головними із цих настанов є наступні:

1. Будемте расширять и углублять наши знания, получаемые в классах, самообразовательным полезным чтением и знакомиться с хорошими, живыми людьми, с действительной, настоящей жизнью, нас окружающей, а не реять в одних сферах фантазии, несбыточных мечаний, утопий.

2. Будемте и мы любить правду, искать ее, иметь мужество говорить правду и еще большее мужество выслушивать правду и руко водиться правдой.

3. Будем справедливы к себе и к другим и, любя горячо свой народ, будем в каждом человеке, к какой бы народности и религии онь ни принадлежал, видеть своего ближнего, такого же человека, как и мы, имеющего всякое Божье и человеческое право жить своей жизнью. Будем заступаться за притесняемых и помочать более бедным, чем мы.

4. Будем врагами грубого насилия и будем давать преимущество нравственным началам перед грубой физической силой.

5. Жизнь нашу устроимте порядочно и благоразумно, согласно законам гигиены и эвбиотики, так как, действительно, только гармоническое развитие и здоровье нашего тела является заголом и условием гармонии и здоровья душевного [4, с. 5].

Т. Г. Масарик наголошував і на важливості мови у розвитку національної самосвідомості. Адже мова служить засобом висловлення почуттів і думок людини, національність виявляється в мові (живій материнській): «Національний принцип проявляється як особливо сильне почуття, як любов до рідної мови й усього побуту народу, ...до ґрунту, на якому цей нарід живе» [3, с. 377]. Окрім того, «національність визначається не тільки мовою, але всією культурою» [3, с. 400]. Кожне національне питання є окремим питанням. Це особлива і самостійна проблема, яка вимагала знань про особливості взаємовідносин з іншими

народами, про проблеми, які виникають у міжкультурному спілкуванні.

Масарик стверджував, що гуманістична програма вимагала національної терпимості в політиці та зрікалася тактики насильства. Вона не проповідувала національної байдужості: «Відроджуюча гуманістичність надає не тільки любови, а й освіти. ...Гуманістичність не вимагає лишень любови до ближнього, а передовсім вимагає розумового виховання. ...Головною й найпершою турботою гуманості було й буде освічувати націю, виховувати нарід. ...Бути гуманним вдома та до своїх – в сей час означає бути народолюбним» [3, с. 400–401].

Слід зауважити, що на той час національна програма розумілася як програма мови. Але такою програмою не вичерпувалася національна ідея, адже людина має не тільки мову.

Будучи президентом Чехословацької республіки, Томаш Масарик розумів, що вирішення багатьох педагогічних проблем тісно пов'язане із суспільно-культурним життям вцілому, тому був прихильником радикальних реформаційних проєктів, які окрім піднесення загального матеріально-економічного життя краян сприяли розвитку шкільної системи.

Демократична Чехословаччина успадкувала на території Підкарпатської Русі не лише земельні угіддя, підприємства, а й занедбану шкільну справу. Катастрофічно не вистачало приміщень для класів, школи були переповнені, бракувало елементарних шкільних приладь. На фоні неприхованої боротьби світоглядів (між застарілими феодално-монархічними поглядами мадярської буржуазії та індустріально-демократичними поглядами чеського уряду), філософією і релігією – занедбаний стан школи і освіти на Закарпатті сприймався дуже песимістично.

На нашу думку, саме оптимізм і здоровий конструктивізм президента Т. Масарика, його особисті погляди і переконання щодо важливості освіти для народу сприяли розквіту шкільної справи на Закарпатті у 20–30-і роки ХХ століття. Т. Масарик у розбудові нової демократичної школи у Чехословаччині опирався на європейські й світові тенденції розвитку шкільництва:

– Школа стає демократичною. З другої половини ХІХ століття у всіх розвинених країнах школа стала загально обов'язковою. Великої популярності набувають наукові дослідження. Наука стає національним інститутом, що не було характерним раніше.

– Школа стає практичною. Замість старих класичних шкіл з'являються більш практичні школи, вищим рівнем яких стають технічні університети. Освіта має утилітарний характер (тобто навчатися тому, що потрібно і до чого є здібності).

– Тогочасні школи стають науковими осередками. В той час будь який науковий конгрес користувався тими ж правами, як церква в часи

Середньовіччя. Вчителі відчули важливість науки, а відтак і появилися нові вимоги до рівня навченості, освіченості.

– Школа стає професійною. В той час кожен вивчав те, що йому необхідно було для майбутньої професії. Вже на найнижчому ступені навчання у школі, починається професійно спрямоване навчання. У кожному учневі вчитель повенен був відкрити його здібності, таланти.

– Самоосвіта, як ознака тогочасної школи.

Тогочасні школи стали державними, соціально орієнтованими. Можна також стверджувати, що школа була безпосередньо пов'язаною з суспільно-політичними подіями країни [7].

На початку ХХ століття професія вчителя у школі була престижною. У зв'язку з цим науковці обґрунтовували вимоги до людей, які хотіли працювати на педагогічній ниві. Оскільки справа виховання була справою його життя, то Т. Масарик також розмірковував над тим, яким має бути вчитель у новій демократичній школі:

- вчителю постійно потрібно самовдосконалюватися, відкривати щось нове для себе;
- потрібно бути прикладом для наслідування, давати поради, яких і сам дотримується, адже дитина наслідує те, що бачить у поведінці вчителя;
- якщо учитель хоче позитивно впливати на учнів, потрібно, щоб його поважали не тільки в школі, але і поза її межами;
- має впливати на виховання дитини у сім'ї, стати другом для неї [7, с. 200–202].

Т. Масарик робить висновок, що на його думку, хорошим вчителем є професіонал, який любить свою роботу, має відповідні знання у своїй сфері. Завдання школи полягає не тільки в тому, щоб дати дітям якомога більше знань, але і в тому, щоб вчити їх бути точними, уважними, вихованими. Так потрібно вчити учнів, щоб вони самі могли спостерігати за природою, життям, щоб могли самостійно виконати різного роду завдання.

Вчителі мали розвинути в дітей почуття любові до республіки, демократичної свободи і рівності. Школа служила для досягнення суспільної та філософської мети народу. Це означає, що вчителі мали знати наступне:

- Загальну історію та історію свого народу зокрема.
  - Вчителю потрібно було мати економічну освіту. Він має бути ознайомленим із основами соціалізму.
  - Вчителю потрібно було знати основи моральності.
  - Вчителі мали бути ознайомлені із суспільними науками, їм були необхідні знання з психології, знання психіатрії були також важливими.
  - Вчитель мав володіти знаннями загальної біології, тобто
-

фізіології, та дитячої психології.

– Також були необхідними знання мистецтв (літератури).

Це були основи грамотності тогочасного вчителя. Після закінчення наук у школі, вчителі повинні були ще один рік вчитися, проходячи безпосередньо практику у школі, після чого здавався іспит.

Отже, педагогічні ідеї Томаша Масарика мали важливе значення для розвитку шкільної справи на Підкарпатській Русі початку ХХ століття. Залишивши багатий слід у різних галузях науки, особливо потрібно відмітити його роботу в галузі освіти Чехословаччини і Закарпаття зокрема, чим здобув безмежну довіру, любов нашого народу. Свій внесок у шкільну справу зробив цінними порадами для вчителів, ідеями гуманності, своїми заповідями для дітей та молоді.

Перспективи подальших досліджень пов'язані із дослідженням проблеми «мовного питання» та його впливу на формування змісту гуманітарної освіти в школах Підкарпатської Русі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Брацайко М. Т. Г. Масарик як учитель / Михайло Брацайко // «Пчолка». – 1930. – Ч. 3. – С. 112–115.
2. Волошин А. Масарик и русины / Августин Волошин // Пчолка. – 1930. – Ч. 7. – С. 168–170.
3. Добірні думки проф. Т. Гаррік-Масарика. / під ред. М. Галагана, Н. Григоріїва, М. Шаповала й проф. Я. Яреми. – Прага : Український громадський комітет в Ч. С. Р., 1925.
4. Драгула Н. Годичный отчеть Мукачевской державной реальной гимназии за 1930–31 учебный годь / Николай Драгула. – Мукачево : Типографія «Паннонія», 1931. – 56 с.
5. Купка К. Масарикъ какъ воспитатель / Карель Купка // Карпатській свѣтъ. – 1930. – Годь III. – Ч. 1–2. – С. 838–842.
6. Masaryk T. G. Erkölcsi problémák / T. G. Masaryk. – Bratislava: Prager könyvkiado vállalata, 1935. – 35 s.
7. Masaryk T. G. A humanitás eszményképei / Fordította Dr. Papp Dezső / T. G. Masaryk. – Kosice: Glóbusz könyvnyomda, lapkiadó és irodalmi részvénytársaság, 1923. – 43 s.
8. Закарпаття у складі Чехословаччини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kistarna.ucoz.ru/publ/cikave_pro_zakarpattja. – Мова укр. – Загол.з екр.